

Tóth Sándor Attila

**BERZSENYI DÁNIEL SZÉCHENYI FERENCET
KÖSZÖNTŐ ÓDÁJA: GROF SZÉTSENYI FERENTZHEZ
– ELŐTANULMÁNY A VERS ÉRTELMEZÉSÉHEZ –**

Berzsenyi Dániel poézisében a nemzeti hősök keresésének témáját szűkebb pátriájában, majd az országos politikában (királyi főkamarsásmester, királyi küldött) és a művelődéstörténetben (könyvtár és múzeumalapító) kitűnt férfihoz, Széchényi Ferenc (1754–1820) grófhhoz írt versével (*Grof Szétsenyi Ferentzhez*) folytatjuk.

*Astréánk' koszorús Papja! Polimniam
Példás Érdemidet merje e zengeni?
Hív Mu'sam' adaját meg ne utáld Hazánk'
Ószült Nestora Szétsenyi!*

5 *Nem kints, nem ragyogó poltz tüneményei
Nem mászó tsapodár kába remenneyei
Mozdítják ajakát, mert tsak az istenibb
Erkölts tsalja ki enekét.*

10 *Fényes birtokaid kényye le nem köti
Munkás életedet, terhek alá veted
Atlás vállaidat, hogy szemeid hajónk
Kormánynyára vigyázzanak*

15 *A' törvény sivatag rejtekiben lakó
Elméd Farusi láng a szövevény között
Kővár, s szent menedek minden igaznak és
A' bűnnek kegyes ostora.*

20 *S' hogy mindent megelőzz a' Tudományokat
Szárnyaddal takarod s a' Haza kintseit
Buzgón gyűjtögeted, s fel kel az alkotó
Corvin Tára te általad*

*A' polgári tölág 's Delfusi Laurusok
Kettősen fedezik homlokod érdemid
Méltán áldja nemes lelkedet a' Magyar
Mert jó Attya Vezére vagy!*

[Nikla 1807.]¹

¹ BDKM–MERÉNYI, 1979. 76–77.

Johann Nepomuk Ender (1793–1854) osztrák romantikus festő portréja Széchenyi Ferencről – részlet

Széchenyi Ferenc életéről: tudás- és hadierénye

Széchenyi Ferenc 1754-ben Széplakon született. Középiskolai tanulmányait Sopronban (tudjuk, ahova Berzsényi is járt) és Szombathelyen végezte. Fraknói szerint szellemi fejlődésére döntő befolyást gyakorolt az a körülmény, hogy Bécsbe, a Mária Terézia által alapított és róla elnevezett (*Collegium Theresianum*²) intézetbe került.³ Tizennyolc éves volt, amikor 1772 őszén belépett. Akkor tizennyolc

² Erről l. KÖKÉNYESI Zsolt, „A nemesi erények műhelye”. *A Collegium Theresianum mint lovagi akadémia* = *Hadtörténelmi Közlemények*, 2013/1. 134–148.

³ Erről FRAKNÓI, 2002. 67–76.

magyar ifjú tanult ott, köztük Festetics György és Erdődy József. A bécsi érsek és váci püspök, Migazzi Antal (1714–1803) volt az intézet felügyelője, igazgatója pedig Cronstein Tivadar jezsuita atya. A rend szellemisége eltörlése előtt s után (1773) is jelen volt. Két kitűnő jezsuita tudóstanára Schönwisner István (1738–1818), a magyarországi érmek és római régiségek ismerője (később nagyváradi kanonok), és Palma Károly Ferenc (1735–1787), a címertannak Magyarországon megalapítóját és a magyar történelem egyik latin kézikönyvének szerzőjét.⁴ „Az utóbbival szoros összeköttetésben állott” – írja Fraknoi – „és irányában annyira lekötelezettnek érezte magát, hogy egy évtized múltával, mikor magas méltóságra emelkedett, így nyilatkozott: «Hogy érdemessé lettem az uralkodó kegyére, s ha a jövőben más méltóságok elnyerésére fogok érdemeket szerezni: ezt annak a jó oktatásnak köszönhetem, a mit Öntől nyertem».”⁵ Ferenc 1774-ben hagyta el a Tereziánusot [sic!], amelynek anyakönyvében az elbocsátáskor kiváló tehetségűnek, jó erkölcsökkel megáldottnak s közepes szorgalmúnak ítélte. Tanulmányai befejezésének oka, hogy anyja felszabadította a gyámság alól fiait. Bátyja, József, azonban még ebben az évben meghalt, így Ferenc lett a család összes birtokainak ura. Szembe kellett néznie a megterhelt uradalmak nehézségeivel is.

Megkezdte közéleti pályáját: 1775 elején Pesten a királyi táblánál gyakornok (juratus), ami egy évig tartott, majd 1776-ban – miután a kamarási méltóságot elnyerte – a Kőszegen székelő dunántúli kerületi táblához ülnökké, bíróvá nevezték ki. Kétségkívül azért vágyott arra, hogy éppen e törvényszéknél alkalmazzák, mivel székhelye uradalmához közel volt, és Keszthelytől sem esett távol. Ott élt ugyanis sógornője, József testvérének özvegye, Festetics Julianna (1753–1824), aki iránt gyengéd érzelmeket táplált, s elhatározta, nőül veszi. Az özvegy apja, Festetics Pál (1722–1782) szenttelenül fogadta ajánlatát, fia, György (1755–1819), viszont „*rajongó baráti szeretetről tanuskodó leveleket írt leendő sógorának, és lelkesen támogatta őt a főnforgó házassági akadálytól a pápai dispensáció ki-
eszközlésére irányuló igyekezeteiben*”, ami nagy nehézségekkel járt, hiszen a tárgyalások majd másfél esztendeig húzódtak.⁶ 1777 nyarán megérkezett a pápai okirat, s oltárhoz vezethette Júliát, „akit külső bájak és nemes lelki tulajdonságok egyaránt ékesítettek. Az ezidőtájt írt levelekben «az imádandó, a páratlan Juliának» és »testet öltött angyalnak» nevezik őt.”⁷ Tudjuk, hogy e házasságban született Széchenyi István.

⁴ L. SZÖRÉNYI László, *Palma Ferenc Károly történetírói munkássága* = Uő., *Studia Hungarolatina. Tanulmányok a régi magyar és neolatin irodalomról*, Kortárs, 1999. 158–168., TÓTH Gergely, *Ex-jezsuiták. Önkép, önreprezentáció és a rend 1773. évi megszüntetésének emléke Palma Károly Ferenc, Pray György és Katona István történeti munkáiban* = FORGÓ András–GÓZSY Zoltán, szerk., *Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 18. században*, Meta, Pécs, 2019. 411–426.

⁵ FRAKNÓI, 2002. 71.

⁶ Ua. 86.

⁷ Ua. 88.

Széchényi Ferenc és Festetics Julianna Fraknói könyvében (89) – részlet

Széchényi politikai karrierjét II. József tíz éves uralma részint visszavetette. Nem lett sem helytartótanácsos (Zichy Károly országbírónak jelezte, hogy politikai téren óhajtana működni, és fölkérte, hogy a mikor a helytartótanácsnál tanácsosi állás üresedik meg, jusson eszébe), sem főispán (a győri főispánságért folyamodott); de csakhamar más hatáskör nyílt meg előtte. 1783. július 9-én a császár gróf Eszterházy Ferencet Horvátország bánjává nevezte ki úgy, hogy udvari kancellári állását is megtarthatta. Ennélfogva célszerűnek látszott helyettes bán kinevezése. A bán erre az állásra gróf Széchényi Ferencet ajánlotta. Pálffy Károly alkancellár és Győry Ferenc voltak a támogatói. A császár augusztus 17-én nevezte ki, de hatáskörét némileg korlátozta. Utasította, „hogy «nagyobb jelentőségű ügyekben» előlegesen a bán hozzájárulását kérje ki; egyúttal mind az al-bán, mind az országos ítélmesterek kinevezését a bán részére tartotta fenn.”⁸

Széchényi Ferenc életrajzának és politikai pályájának ismertetését az 1783-as, helyettes báni kinevezésénél szakítottuk meg. Ismert, hogy néhány év múlva (1786) súlyos betegsége miatt hivatali működését befejezte, s hosszú időre ki is vonult a közéletből. Ehhez járult még II. József uralma, a rendeleti kormányzást, amely nemesi, nemzeti önértetét is sértette. Így egészsége ürügy is a politikából való távozásra. Gyógykezelése után hosszabb külföldi utazásra szánja el magát. Anglia vonzotta. Hazaérkezve a művészetek pártolójaként jelent meg. Már Kőszegen az 1780-as években zenekart tartott, s a zenének nemcsak kedvelője, hanem művelője is volt. Ehhez járult irodalom pártolása: támogatta pl. Kónyi János (?–1792; aki Eszterházy Antal regementjében volt strázsamester)) fordításait (XIV. Kelemen pápa leveleinek kiadását [1783], *A' paraszt ember Magyarországbán* című könyv fordítását stb.⁹), Pálóczi Horváth Ádám *Hunniásának* kiadását,¹⁰ de jeleztük már kapcsolatát Révaival, Kazinczyval és Csokonai Vitézzel.¹¹

⁸ Uo.

⁹ Erről l. OLOFSSON, 1940. 16–22.; valamint FRAKNÓI, 2002. 112–113.

¹⁰ Ua. 33–47.

¹¹ OLOFSSON, 1940., l. még Fraknóinál Révai közölt levelét, uo. 115–117.

Ismert, hogy II. József (1780–1790) halálával a politika iránya is változott. Fraknói ezt *nemzeti irányként* említi, amely az ország politikai fejlődésében már III. Károly és Mária Terézia uralkodása alatt is egyre inkább háttérbe került. A *regnum independes* kérdése elemi erővel került napirendre, főként a megyék megmozdulásaiban. Az uralkodó, II. Lipót (1790–1792) Eszterházy Ferencet engedte magához közel, Széchényi ezúttal is mellőzött maradt. A király követeként azonban nápolyi küldetést kapott, koronázási emlékérmét kellett a királynak átadnia.¹² Itt megkapta a *Szent Januarius-rend* aranyláncát.

Lipót halála után I. Ferenc (magyar király: 1792–1835) lépett a trónra. Uralmát a francia háborúk (ahol szükség volt a magyarokra) és a magyar jakobinusok mozgalma (majd kivégzése) jellemezte. A szerencsétlenül folyó Habsburg–francia háborúk a magyar diéta működését is megkívánták. Széchényi az 1796-os és 1797-es országgyűléseken is a hadisegély kérdésével foglalkozott. 1798 áprilisában emelkedett fel politikai pályájára, amikor Somogy megye főispánjává nevezték ki. A beiktatásról hosszabban olvashatunk a Magyar Hírmondó 1798. évi évfolyamaiban (14. 6., július 20. és 14. 10., augusztus 3.), amely az esemény költői megjelenítéseit is említi.

A főispáni beiktatás és poétai ünneplése

Ahogy jeleztük, többek között a Magyar Hírmondó 1798. évi július 20-i számában (6.) olvasni részletesen.¹³ A *Somogy vármegyéből* érkezett tudósítás szerint a „Nagy Méltóságú Gróf Széchényi Ferentz Ó Excellentiájának, a’ Ns Somogy Vármegyei Fő-Ispányságba ezen folyó Július Hónapnak 4-dikén Kaposvárott lett bé-ülttetése, oly fényes és pompás ceremóniával ment véghez, hogy ha Pest s Buda Anya-városainkban történt volna is.”¹⁴

A szívélyes fogadtatást s az örömnüpet így írja le: „A’ határánál Kaposvárnak nagy számú Nemes Lovasság állott, melynek Vezére Csapodi Gábor Fő Bíró Úr, ékes Magyar Beszédet tartott Ó Exc.-jokhoz. E’ meg-lévén sűrű örvendetes Éljen kiáltozások, ’s mozsarak’ durrogási között haladtak a’ sok hat lovas hintók, egy győzedelmi Kapuig, mellyet a’ Vármegyebéli Zsidóság állított, és Német Beszéddel tisztelte meg, a’ Méltóságokat. Más győzedelmi Kaput, a’ Nemeség készítettett mindjárt a’ Vármegye’ Háza előtt, a’ mely, valamint szintén a’ másik is, illuminálva volt, 3 napokonn által. A’ Vármegye’ Házában, a’ hová szállottak Ó Excellentiájok, Fő-Nótárius Illés Ferencz Úr, a’ szomszéd Vármegyébéli Deputátus Urakkal egygyütt szép köszöntéseket tett. Végre egy Német Víg-játék ’s egy nagy Vatsora fejezte bé ezen örvendetes estvét. Jun. 4-dikénf az Installátzió alkalmatosságával, mind az Installátor, mind pedig az installáltatott Gróf Urak oly velős Beszédeket mondottak valódi szép Deáksággal, mellyek, az édes érzés mellett álmélnokást is gerjesztettek a’ Halgatókbann. El végeződvénn az Installátzió’ tulajdonképpen való ceremóniai: Vígóságok következtek. Két nap ebéddelel ’s vatsorával hét asztalokon 700 Személyeknél többen vendéglődtek meg. Komédia is vólt, Bál is mind a’ két nap. Bezzeg itt lehetett tapasztalva meg-

¹² Nápolyi küldetéséről l. FRAKNÓI, 2002. 141–149.

¹³ Magyar Hírmondó, 1798/II. 6. 81–85.

¹⁴ Ua. 81–82.

esméni a' Tokaji nektáron kívül, ama' híres Somlai, Badatsonyi, Szekszárdi, Vilányi, Ménesi 's a' t. mind közönséges, mind pedig aszszú-szölő borokat.”¹⁵ A köznép mulatságáról pedig ezt írja: „A' Köznépnek is mulatságot kívánván tsinálni; egy ökröt süttetett kedvéért, 's két állásokról folytatott le bort a' számára egészsz hordókból. – Hasonló örömnapokra nem emlékezik senki Somogybann.”¹⁶

A művészt és irodalomkedvelő gróf beiktatásának ünnepségén, ahogy már az előzőekből is kiderült, a Múzsák is jelen voltak. A tudósítás második része ezzel foglalkozik, utalva Széchényi mecénási tevékenységére: „Még a' Magyar Apolló is különösen kívánta jelesíteni Gróf Széchényi Ferentz nagy Hazánkfia' érdemlett meg-tiszteltetésének víg innepét, mert számos Tanítvánnyait buzdította fel örvendő Versezetek' készítésére, a' mellyeknek tsupán a' laistroma, (mely mindjárt fog következni) eléggé mutatja, hogy valamint hajdan, úgy ma is, a' Tudományok' Pártfogói, a' Meczénások, nem tsak múlólágaló tiszteletet nyernek az ő szíves Tisztelőiktől, hanem olyat, mely, hóltok után is fenn marad az ő emlékezetek eránt, 's nemes példájoknak követésére serkentvén még a' késő Maradék közzül is, a' hozzájuk hasonló sorsú 's lelkű Férfiakat, nem engedí egészszzen kihalni a' Virtust az Emberek közzül.”¹⁷

A költemények tehát a kiváló férfiak ez esetben: férfi) erényét őrzik, a horatiusi költészetben pártfogójáét, Maecenasét, aki példát adott az utódoknak, s a hozzá hasonlók szintén megörökítendőik.

Ahogy jelezte, örvendező Versezetek készültek, amelyeket fel is sorol a tudósítás végén: 1. *Mnemosynon Excell[entissimo] atque Ill[ustrissimo] D[omino] Comiti Francisco Széchényi, LegIs proVIDentia RegIs aVgVstI gratIa, sIMIGI-ensI proVInCIA aVcto InaVgVrato. D. D. D.* (Franciscus Nagy Canon. Veszprim.) in 8. 1798 (A legkiválóbb és igen híres Uraságnak, Széchényi Ferenc grófnak emlékezete, aki a törvények őre a fenséges király kegyelméből, miután Sümeg vidékét gyarapította). A szerző az 1798-ban kinevezett veszprémi kanonok (előbb szentszéki jegyző, utóbb somogyi főesperes és prépost), Nagy Ferenc. A latin szöveg akorosztikonja az 1798-as dátumod adja ki. 2. *Dall, Méltóságos Gróf Széchényi Ferentz Ó Excellentiája Somogy Vármegyei Fő Ispányságba való bé iktatásának ünnepére*, 1798. A szerző itt is Nagy Ferenc veszprémi kanonok. 3. *Önrendező Fébus T. N. Somogy Vármegyéhez, midőn Gróf Széchényi Ferentz Ó, Excellentiája, Fő-Ispányi Méltóságába bé-iktatódott*. Kaposváron 1798. Sopronban in 4. Szerzője Czinke Ferenc (1761–1835) „Sopronyi Királyi Tanító” (előtte Szombathelyen, később pedig [1801] Budán tanított. Révai Miklós halála után 1808-ban a pesti egyetemen a magyar nyelv és irodalom, majd utóbb a nyelvészeti tanszéken tanár). 4. *Öröm Versek, mellyek Gróf Széchényi Ferentz Ó Excel.-ájának a' Magyar Múzsák' különös Pártfogójának tiszteletére készítették*. Szerzője „Bertalan Ferentz Tsászári Plébános”, Pécssett 1798. 5. *Haza Templomának Öröm napja*, szerzette Csokonay Mihály. Pécssett 8. 1798. 6. *Az igaz érdem' meg-jutalmaztatásán vígadózó Magyar szívnek örvendező Tapsa, mellyet a' Sopronyi Magyar tanuló Társaság' nevében írt Sikos István 1798-ban*. „Sopronban in

¹⁵ Ua. 82–83.

¹⁶ Ua. 83.

¹⁷ Ua. 84. Részint hivatkozik rá Fraknoi: uo. 161.

4to.” 7. *A’ még-koszorúzott Virtus, ajánlja Horváth Ádám.* Megjegyzi a szerző: majd „*ki fog nyomtatódni*”.¹⁸

Nem lenne érdektelen e versek áttekintése sem (bár alaposan szétfeszítené tárgyunkat), hagyatkozunk most csak a Magyar Hírmondóra, amely 10. számának az augusztus 3-i árkushoz tartozó *Tóldalék*ában ismét megelevenedik az ünnepe, s verseket is közöl.¹⁹

TÓLDALÉK

A’ Magyar Hírmondónak, Augustus’ 3 dik napján 1798-dik esztendőben költ árkusához.

A’ Somogy Vármegyei Fő-Ispányságba tett ceremóniás bé ültetetéséről Gróf Széchenyi Ferentz Ó Exc.jának, közre bocsátottunk már egy Tudósítást: akartuk mindazáltal az itt következőt is közleni magae egész valóságában, mind a’ Graf Úrhoz viseltető különös tiszteletünkből; mind a’ Tulósító Úr eránt tartozott barátságos kötelességünkből; és abból a’ reménységből is, hogy kedvet találunk vele a’ Magyar Közönségnél.

Részlet a Tóldalékból

E szárazabb, inkább csak a köszöntőket felsoroló prózai részből nem idézünk, hiszen katalógusserűen arról ír, ki mikor köszöntette az új főispánt magyar vagy latin nyelvű oratióval. Csak ízelítőül: „Azon által be étkeztén a’ Vármegye’ Házához; a’ folyoson a’ Fő Nótárius Illyés Ferentz Úr ismét Orátzióval fogadta Ó Excellentiájokat; azt is kegyesen el fogadván le-telepedtek, Estve Levél szín alatt a’ Vármegye Curiáján vatsora adattatott, a’ győzedelmi kapuk pedig egész éjjel világítottak.”²⁰

Az esti multságokhoz tartozott a dicsérő versek átadása is, amelyről így ír a tudósítás: „estve tántz vólt két helyen, és éjféltájban, vatsora; volt divatja a’ Magyar Tántznak; mellyct csak hamar ki kezdték magok a’ Méltóságok, mind a’ Férfi, mind a’ Szép Nem egyaránt. A’ multság más nap is tartott, mivel a’ Vendégek mindnyájan két napra voltak hivatalosok; sok örvendező versek, és énekek osztogattattak; – áttallyában az egész Installátzió olyan víg volt, és olyan pompás, hogy már jobban nem lehetett. A’ fenn említett versek, mellyek Simoniban, a’ Ns Vármegye’ küszöbiben lett bé-lépésekor Ó Excjának alázatosan bé-nyújtva.”²¹

Ezután következik egy hosszú vers, Horvát Ádám költeménye (erről azt írták korábban: *ki fog nyomtatódni*), majd még néhány kisebb rigmus és dal említése.

¹⁸ Magyar Hírmondó, 1798/II. 6. 85.

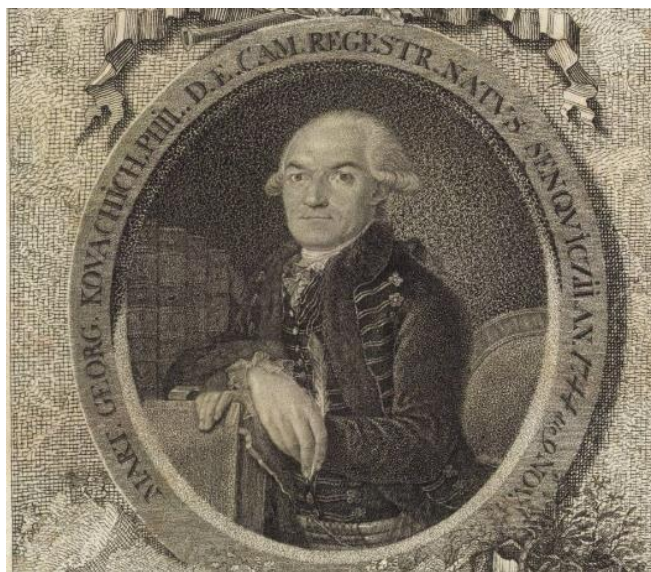
¹⁹ Magyar Hírmondó, 1798/II. 10. 152–162.

²⁰ Ua. 154.

²¹ Ua. 155–156.

A könyvtáralapító és a napóleoni háborúk viharában

Széchenyi 1799 októberében már a Hétszemélyes Tábla elnöke, majd főkamaramester, decemberben pedig országbíró. Mégsem e tisztségek őrzik hírnevét, hanem híres könyvtára.²² Tudjuk, hogy Széchenyi cenki könyvtára folyamatosan gyarapodott, s nemcsak nyomtatványokban, hanem olyan kéziratokban, amelyek többségét oklevelek és országgyűlési iratok másolatai alkották. Nagy szerepe volt ebben a jogtörténész és forráskutató Kovachich Márton Györggyel (1744–1821) való kapcsolatának, akivel 1791-ben került személyes összeköttetésbe.

Kovachich Márton György – korabeli rézmetszet

Széchenyi biztosította Kovachichnak a nála lévő szükséges kéziratokat, a jogtudós pedig elkészítette a *haza számára* sok értékes kézirat másolatát. Végül is összes gyűjteményét Széchenyi rendelkezésére bocsátotta, úgy a nyomtatványokat, mint a kéziratok anyagokat s okleveleket. Kovachich pedig tovább folytatta a gyűjtést a gróf finanszírozásával.²³ Ennek keretében szerezte be pl. a *Budai Krónikát* is. Közben egyre gyarapodott könyvgyűjteménye, s elhatározta, hogy a kéziratok *hungarikumok* mellett magángyűjteményével *magyar könyvtár*at fog alapítani. Ekkor ugyancsak Kovachich beszélt rá, hogy gyűjtse tovább a magyar tárgyú kéziratokat s könyveket. Ekkor nagyarányú beszerzésekbe kezdett, ugyanakkor megtette az előkészületeket a magyar könyvtár katalógusának nyomtatásban megjelenő közzétételére. Ebben Tibolt sietett a segítségére.²⁴

²² Erről l. KOLLÁNYI Ferenc, *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi Országos Könyvtára 1802–1902, I–II.*, Budapest, 1905; valamint FRAKNÓI, 2002. 187–222.

²³ Kettejük kapcsolatáról l. FRAKNÓI, 2002. 188–198.

²⁴ FRAKNÓI, 2002. 202. és a 306. jegyzet.

Széchenyi 1799 tavaszától súlyos betegséggel küszködött, ami lassította a könyvtár ügyét is. Végül is 1802 tavaszán, királyi tetszéssel (I. Ferenc) és támogatással megtörtént felajánlása, s a könyvtár megnyitása.²⁵

A 19. század első negyedét erőteljes politikai mozgások jellemezték úgy a bel-, mint a külpolitikában. A viharos 1802. és 1805. évi országgyűléseken eredménytelenül sürgették a vármegyék követei az 1790-es országgyűlésen kiküldött bizottságok reformjavaslatainak tárgyalását, amely az európai békekésztés helyreállítása utáni időre halasztottak. E tekintetben gróf Széchenyi Ferenc, a főrendek túlnyomó többségével, az udvar szándékait támogatta. Ily módon a radikálisabb nemzeti irány apostolainak és híveinek körében mind népszerűtlenebbé vált – írja Fraknói.²⁶ Ennek illusztrálására Kazinczy 1806. szeptember 8-án, Sárközy Istvánnak írt leveléből idéz, amelyben ragyogó tetteire emlékezve el is marasztalja: *„Széchenyinek ismeretségébe én akkor jutottam, mikor 1789 táján Kir. Commissáriusi hivatalát letette 's Bécsben Pászthornak barátságában élt. Akkor egészen más ember volt. Nem tagadhatja még az ellensége is, hogy ő sok ragyogó tetteket tett, 's a' Hazának becsületére élt. De úgy tetszik, jól esnék, ha az Isten az embereket rövid ideig hagyná élni. Alcibiád azt kívánta az Istenektől, hogy még ifjanta haljon-meg; hogy azok a' szép orcák el ne hervadjanak 's az a' herósi spiritus el ne vénhedjen.*²⁷ Ekkor a megyék radikalizmusát átvevő Kazinczy Széchenyiben csak az udvar kiszolgálóját látta, nem a nemzeti aulikust. Viszont éppen ez az év (1806), amikor a gróf bejelenti (kiújuló betegségére is hivatkozva), visszavonul a közéletől. Magánzférájában is az a célja, hogy királyi segédlettel könyvtárát közkönyvtárrá tegye (a nemzetnek adományozza), amit 1807-ben törvénycikkely (XXIV.) is rögzít. A törvénybe iktatás után (már 1808 januárjában) a király a maga részéről is a rendelkezésére álló legmagasabb kitüntetésben részesítette Széchenyit, az aranygyapjas lovagrendet adományozva neki. Megtörtént tudományos megdicsőülése is: a külföldi tudományos körök elismerésük jeleként keresték fel Széchenyit. Több tudományos egyesület, így a jénai tudós társaság, a varsói királyi irodalmi társaság, a bécsi szépművészeti akadémia és a gazdasági egyesület, a brünni morva-sziléziai gazdasági egyesület és a göttingeni tudós társaság megtisztelte azzal, hogy tagjai sorába vette föl.²⁸ Tudományos sikere enyhítette az a politikai kudarcot is, hogy Somogy megyében megválasztásának, kinevezésének eufóriája alaposan csökkent, mer erélyen, szigorú, de egyúttal a radikálisok szerint önkényre hajló kormányzásával szemben jelentékeny ellenzék szervezését idézte föl. Ez az 1807. év november elején tartott közgyűlésen nyíltan és kíméletlenül lépett föl.²⁹

²⁵ A részletekről l. FRAKNÓI, 2002. 215–221.

²⁶ Ua. 225.

²⁷ KAZLEV–VÁCZY, IV., 1893. 422. Részletét l. FRAKNÓI, 2002. 226.

²⁸ FRAKNÓI, 2002. 234.

²⁹ Részletesen l. Fraknóinál. Ua. 225–240.

Talimodi exemplis effectum est, vt *Bibliothecae Széchényianae* celebritas vbique Gentium percrebresceret, a) atque Status, et Ordines Budae in Comitibus congregati inducerentur, ad perennem *Széchényianae Donationis* memoriam, in Legibus conseruandam, condendo gratitudinis caussa in haec verba *Articulo: b)* „ Grata

a) *Götting. gelehrte Anzeigen an.* 1805.

b) *Corp. Iur. Hung. Tom. II. FRANC. I. Decr. V. an. 1807. Art. XXIV. pag. 521.*

„ mente recolunt Status, et Ordines Regni Hungariae
 „ illam Comitibus FRANCISCI SZÉCHÉNYI Cubiculariorum Regalium Magistri liberalitatem, studiumque erga incrementum publici commodi, quod vestigia laudabilis memoriae Antenatorum suorum premendo, amplam, lectamque Bibliothecam suam, Numos item rariores, et Arma insignium Familiarum, vti etiam Mappas et Icones, nec non Manuscripta peculiari cura, sumtibusque per se collecta, vsibus Nationis Hungariae pleno iure transcripserit, hisque fundamenta erigendi Musei Nationalis zelo laudabili posuerit. Status, et Ordines Regni insigne hoc, et imitatione dignum studium, vt eius in publicis etiam Regni Legibus memoria supersit, benigne annuente sua Maiestate Sacratissima, inarticulandum decreuerunt. “

A könyvtár adományozásának törvénycikke az Acta litteraria Musei Nationalis Hungarici első kötetében (Tomus I.); 84–85.

Tudjuk, hogy a helytartótanács és az udvari kancellária három esztendőn át nagy alapossgal tárgyalták a főispán és az ellenzék között fennforgó viszályok egyes mozzanatait. Végre az 1811 januárjában kelt királyi leirat vetett annak véget. Egyébiránt mint jobban súlyosbodó szembaja arra készítette, hogy 1811 júniusában összes hivatala alól felmentését kérje. Előtte s utána is könyvtár gyarapításával volt elfoglalva: különféle hungarikumok (pénzérmék) gyűjtése, katalógusok kiadása (1814–1815). A gyarapítás kötötte le idejét. Az 1818. év őszén a Bécsben időző József főherceggel közölte, hogy a világirodalom klasszikusainak munkáiból álló soproni könyvtárát a Múzeumnak kívánja átadni. Kérte egyúttal, hogy az átvétel és elszállítás végett Horvát Istvánt küldjék Sopronba. A nádor azonnal megtette a szükséges intézkedéseket.³⁰ Halála előtt még a Sopronban levő házai egyikét újraépíteni igyekezett, hogy abban a nemzeti levéltár megfelelő helyiségeket és a levéltárnok kényelmes lakást nyerjen. Az év vége felé halálát

³⁰ Ua. 256.

közeledni érezvén, utolsó végrendeletében negyvenezer forintnyi értéket hagyott az építkezés költségeire.

Élete végén mindinkább búskomorság vett rajta erőt, könyörgésbe és vallási bűnbánatba mélyedve, mind jobban a vallási miszticizmus felé hajlott. A politikai reakciót látva egyre levertebb lett, és ahogy fia írta: „*a nemzet jövője felett kétségbeesve, reménytelenül szállt sírjába*” 1820-ban (december 13-án). (Majd három évre rá neje is követte.) „*Intézkedéseinek szigorú megtartásával történt a tetemnek Bécsből Nagy-Czenkre átszállítása és ott december 18-ikán a családi sírboltban elhelyezése. Elvesztéséről megilletődéssel vett tudomást a nemzet. A hírlapok valószínűleg először használták ez alkalommal, magyar emberről írván, a «nagy férfiú» kifejezést, és először szólottak «nemzeti gyász» felől, a melyet halála okozott*” – írja Fraknói.³¹

Berzsenyi Széchényi-verse (1807)

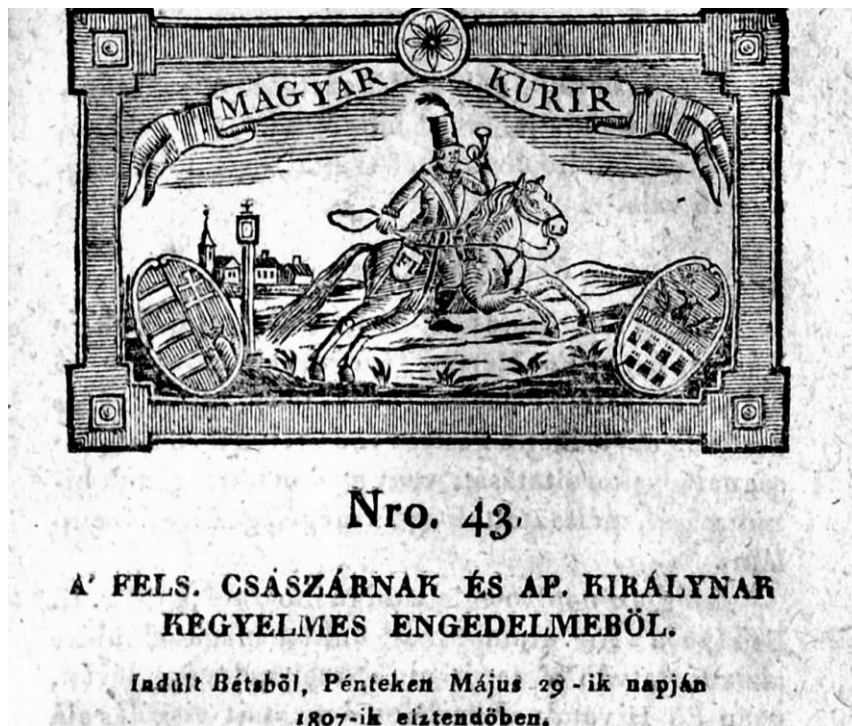
Merényi Oszkár Berzsenyi verseinek kritikai kiadásában 1807-re datálja a vers keletkezését, kiemelve, hogy már Somogyba költözésekor írhatta, hiszen kifejezései Széchényi főispáni hivatalára is utalnak.³² (A hivatalairól [somogyi főispáni és vasi adminisztrátori tisztségeiről] egyébként 1811-ben a Ferenc-féle abszolutizmus miatt lemondott, hallgatásával is tiltakozott Metternich rendszere ellen.) Az 1807. év egyébként könyvtár- és múzeumalapítói tevékenysége következményeként megdicsőülésének éve, hiszen a király 1707-ben (az országgyűlés ideje alatt) meglátogatta a könyvtárát (most már annak saját épületében), s ebből az alkalmából Széchényi nagy ünneplésben részesült. Erdemeit pedig az 1807-es országgyűlés törvénybe iktatta.³³ Nézzük azonban sorjában!

Merényi is kiemeli a Magyar Kurír 1807. május 29-i számában (Nro. 43.) olvasható tudósítást, amely a király látogatásáról szól. A *Magyar-Ország* című rovatban ezt olvassuk: „*Pestről, Május 24-kén. Első Ferencz Csász. Felsőes Királyunk ezen folyó hónapnak 21-ik napján, minden más tárgy előtt, mellyet meg vizsgálni indúlt, Országunk Könyvtárját méltóztatott meglátogatni, Felsőes Császári Fő Hertzeg Náadorispány, Gróf Wrbna fő udvari Kamarás 's Minister, és Gróf Széchényi Ferentz, ő Excellentiájoknak társaságokban. A' Gyűjteményeknek, mintegy félóráig tartott szorgalmatos megnézése közben, tellyes meglegedését azzal mutatta, hogy a' Nagy Méltóságú Szerzőnek gondos szorgalmát, ennyi temérdek tudományos dolognak, mellyek tsak Magyar Országot illetik, öszve-szerzésében, nem győzte elegendőképpen tsudálni 's ditsérni; annál inkább pedig, hogy mintegy 15 esztendő alatt vihette légyen azt annyira. Hanem több ízben, a' ritka és drága Könyveknek, Kézírásoknak, Képeknek, Mappáknak s. a. t. előmutatása közben, megköszönni is méltóztatott e' nagy kegyelmű Felsőes a' Gróf Úrnak Magyar Hazájának tett ezen áldozattyát. Bóven értésre adta azon felül, hogy igen is gondja leéend arra, hogy e' Nemzeti Kints, valamint a' maga nemében ritka, úgy igaz' méltó fényre kaphasson.*

³¹ Ua. 323–324.

³² BDKM–MERÉNYI, 1979. 546.

³³ L. uo.

A Magyar Kurir 43. számának kezdőoldala (651.)

Figyelemmel olvasta azon érdemes Hazafiaknak, az a' végre készített különös könyvben fel-jegyzett, neveit, kik a' halhatatlan emlékezetre méltó szerzőnek példáját követvén, hazájokhoz vonszó szeretetből, szint' úgy már némelyly betses adományokkal szaporították a' gyűjteményt: ugymint Gróf Eszterházy József, és János ő Excellenciájoknak, Rhédei Lajos Kamarás, Ott Feldmarschal Lieutenánt, Gróf Tolvaj, Gróf Fekete Ferentz, Nitray, Latinovits, Szilassi Consiliarius s. a. t. Uraknak neveiket; örömet jelent-vén buzgóságok eránt, így szólla: illik és szükséges-is, hogy minden, a' mi a' többi tartományimban is találtatik, és ezen Gyűjteményhez való, itt' tartasson. Kiváltképpen tetszett pedig ő Cs. Kir. Felségének a' rend, melylyet az Ország Könyvtárjának Fő Gondviselője Tek. Miller Jakab Ferdinánd Úr a' Gyűjteménynek felosztásában tart. Az egész alkotmánynak elrendelése úgy, mint most vagyon, egyedül az ő jó ízlésének szüleménye. Ezen kiterjesztett tudománnyú Ur más különös tulajdonságaival is szembetűnőképpen, valamint tudja ötet Nádor-Ispány ő Főhertzsége különözni; úgy Császár és Király ő Felségének kegyelmes figyelmét magára vonta.

Kétség kívül Nádor Ispányunk ő Fő herczségeinek, a' ki a' Magyar Haza' hasznának, fénnyének, ditsőségének minden léptében, tettében igen nyilvánvaló előmozdítója lévén, mindenkor nagy Pártfogója vólt e' Nemzeti Alkotmánynak is, kell köszönnünk, hogy Magyar Könyvtárunknak leg első meglátogatásával is Császár Királyunk Ó Felsége ennyi Kegyelemnek kinyilatkoztatásával méltózta-

tott azt fel magasztalni. Valóban egész ábrázattjának mozdulásából egyebet nem láthattak a' jelenlévők, mint mindannyiszor való szíves mosolygást, valahányszor Császár ő Királyi Felsege valamiben való megelégedését jelentette.”³⁴

A tudósítás megerősíti, hogy a nemzeti könyvtár a tudáserény helyévé, s a nemzeti önazonosságot kifejező jellemzők (viselet, nyelv, országgyűlés, alkotmány stb.) sorába lépett: egyrészt Széchényi létrehozta az ország könyvtárát, másrészt, olyan ritka könyvek, kéziratok, képek és mappák voltak láthatóak itt, amelyek – ahogy írja – „*csak Magyar Országot illetik*”, tehát a nemzeti identitás kifejezői. A tudósítás szerzője utal arra is, hogy a nemzeti könyvtár a nemzeti alkotmány fényében jöhetett létre, hiszen Magyarország *regnum independens*.

CXXXII-dik SZÁM LXXXIV-dik ÜLÉSBEN.

K. Királyi Válfaz az Ország' Könyv Tárháza iránt.

Nro. CXXXII. SESSIONE LXXXIV.

B. Resolutio Regia de Bibliotheca Regnicolari.

Sacrae Caesaree &c. Suam Majestatem Sacratissimam articulum de Bibliotheca Hungarica Szécsényiano Regnicolari peculiari cum complacentia erga Fundatorem ejusdem: Alterum vero de eorum, quae hac Dieta conclusi non poterant, ad futuram remissione prout modificatus est, Benigne ratihabere dignatam esse. In reliquo &c.

A királyi könyvtár-alapítási engedélye: Acta comitiorum Regni Hungariae, Pest, 1807. 532.

A könyvgyűjtemény királyi meglátogatása a diéta részéről is Széchényi felmagasztalását eredményezte. Fraknói számol be arról, hogy az „*alsó tábla december 15-ikén tartott ülésében egy «magyar tudós társaság», úgyszintén «a természet és mesterségek ritkaságai egybeszedésére rendelendő nemzeti tárház vagyis Múzeum» föllállítása iránt folyt tanácskozás alatt, a következő indítvány terjesztett elő: «Mivel gróf Széchényi Ferencz hazájához és nemzetéhez való igaz szeretetét nyilvánosságosan megmutatta azzal, hogy számos és válogatott könyvekből álló könyvtárát, különféle ritka gyűjteményekkel együtt, a nemzetnek közhasznára feláldozta; nemcsak az illendőség, de a hálaadó kötelesség azt hozván magával, hogy a nemzet háladatosságát nyilvánosságosan megbizonyít-suk: méltónak látszik lenni, hogy ezen adománynak emlékezete a késő maradványokra is terjesztessen és ez iránt különös törvényczikkely tétetődjön.»*”³⁵

³⁴ Magyar Kurír, 1807/I. 652–654.; BDKM–MERÉNYI, 1979. 546–547.

³⁵ FRAKNÓI, 2002. 233.

íránt való meghatározásokat a SS' és Rendeknek tudtára adni. A' mint is nem sokára az ezen Kővetéséggel által küldött Királyi Tábla' Bírása által megízenték: hogy Gróf Széchényi Ferentz' adományának Törvénybe való iktatása felől épen semmi ellenvetések nintsen, és azon szó után: *Bibliothecam a' következendők is hozzá adódgyanak: Nummos item variiores, et Arma insignium Familiarum, uti etiam Mappas et Icones, nec non Manuscripta.*

circa eundem declarationem Statibus et OO. nunciabit. Prout etiam paulo post redux cum Deputatione eadem transmissus Tabulae Regiae Assessor retulit: Tabulam Procetum nullam habere in contrarium Considerationem, quo minus insignis Comitum Francisci Széchényi Liberalitas in Articulum referatur, ac post Bibliothecam sequentia etiam inserantur: *Nummos item variiores, et Arma insignium Familiarum, uti etiam Mappas et Icones nec non Manuscripta.*

Részlet Széchényi adományának törvénybeiktatásáról: Diarium comitorum Regni Hungariae (Magyar Ország Gyűlésének jegyző-könyve), Pest, 1807. 833.

„Az indítvány egyhangúlag elfogadtatván” – írja Fraknoi – „az itélőmesterek félrevonultak és rögtön ilyenképen fogalmazták meg latinul az alkotandó törvénycikkelyt: «Az ország karai és rendei hálás érzéssel ünnepelik gróf Széchényi Ferencz királyi főkamarmester bőkezűségét és a közjó előmozdítására czélzó igyekezetét, mely szerint dicső emlékü őseinek nyomaiba lépve, nagy gondnal és költséggel egybegyűjtött gazdag és válogatott könyvtárát a magyar nemzetre teljes joggal átruházta, s ezzel a felállítandó Nemzeti Múzeum alapját dicséretes buzgalommal megvetette. Hogy ennek az utánzásra méltó tettek emlékezete az ország törvénykönyvében is megmaradjon, ő felsége kegyes engedelmével, az ország karai és rendei becikkelyezését határozták el.» A küldöttség, mely ezt a törvénycikkelyt a főrendek táblájához vitte át, azzal a jelentéssel tért vissza, hogy a főrendek az üzenetet «kedvesen vették».”³⁶

Berzsenyi Dániel költeménye tehát egyrészt a megye főispánjához szól, másrészt pedig a diéta által ünnepelt könyvtáralapítóhoz. A vers pedig érdemeit és erényét zengi.

A vers Kazinczy levelezésében

Merényi kritikai kiadása is jelzi a Kazinczy levelezéséből vett megjegyzésekkel, hogy a széphalmi mester fanyalogva fogadta a költeményt s egyenesen megsemmisítendőnek tartotta. „A' Széchényire írt óda rossz, felette rossz. Vagy újat, vagy el vele!” – írja 1808. november 12-i levelében Kis Jánosnak.³⁷ Aztán a Berzsenyinek 1808. szeptember 23-án írt híres-hírheft levelében a gyűjteményből

³⁶ Ua. 233–234.

³⁷ KAZLEV–VÁCZY, VI., 1895. 122. Ugyanakkor a bíráló mellett elismerése is megszólal: „A' Delicta majorum is sokkal csekélyebb, mint a' millyet vártam. Horátnak ideájit szorosbban követhette, 's alkalmaztathatta volna a' Magyarokra. De óh mély szép a' legnagyobb része! Ujabb Poétáink közt egy sincs, a' ki Berzsenyit utól érje.” Uo. A Delictával célzás a Romlásnak indult... című ódára.

mindenképpen kihagyandónak ítélt tíz verset, ahol ötödikként találjuk a Széchényi-ódát: „Ezeket fel nem vettem gyűjteményedbe, mert ártának az egésznek: 1. Magyarország. 2. XVIII. század. 3. Lajos és Mátyás. 4. Festeticshez. Örvendj hazánknek bölcs fija, etc. Mellynek csak három strophája jó. – Festetics elégedjék-meg egy ódával. Keszthelyében úgy is még egyszer előfordul. 5. Szécsényi. Igen szerencsétlen óda. Rossz még a' Héros nevében is, mely – – v, nem pedig – vv” stb., s itt találjuk a Fohászokodást is, mely „Messze alatta van a' tárgyának.”³⁸ Az utókor már joggal mondhatja, hogy a felsoroltak közül jó néhány Berzsenyi kiemelkedő ódái közé tartozik. Így Kazinczy elutasításában nagy szerepet játszik a politikum: II. József híveként, (volt) jakobinusként, szabadkőművesként s köznemesként (régi nemesi család sarja) törekeny a főnemességhez való viszonya. Ahogy megjegyzéséből kiderül (de más adatokat is bőven állnak rendelkezésünkre), a Festetics-ódán is fanyalog, s (Merényi szerint) ekkor már Széchényiből is kiábrándult, amiről Berzsenyi nem tudott, hiszen a niklai költő ódájában többek között a „század első évtizedeinek egyik legnagyobb kulturális tettét dicsőítette, s e tárgy és téma Kazinczy által történt elhagyása csonkán mutatja a költő »világképét« is. Kazinczy itt sem értette meg a költő célzatát (miképp az Esterházyhoz és Festetics Lászlóhoz írtban sem), s azt hitte, hogy helyesen jár el, mikor Széchényit nem engedi dicsőíteni, mert más a véleménye róla.”³⁹ A Széchényi irodalompartoló tevékenységét számba vevő Olofsson Placid hosszabb fejezetet szentel a Kazinczyhoz fűződő viszonyának (és Kis Jánoshoz kötődőnek is).⁴⁰ Ebből megtudjuk, hogy a széphalmi mester a nagyapai ősi kúrián már serdülőkorában megtanulta a tekintélytiszteletet, „s e tisztelet valódi áhítatosságig emelkedett benne, valahányszor oly nagy urak közelébe kerülhetett, mint aminő Széchényi Ferenc volt.”⁴¹ Ezt mutatja a 18. század végi ismeretségük és találkozásuk, amelyről ezt olvassuk a Pályám emlékezetében: „Széchényi az Urak-úczáján lakott, 's én őtet magát lelém. Mívelt lelke minden mozdulásában festé magát, 's én ennyi méltóságot emberben soha sem láttam. Reá illet igazán: bonum virum facile crederes, magnum libenter. Religiósus tisztelettel állék a' valóban nagy férfi előtt, pedig még akkor nagyságát nem ismerém a' mint kelle. Mik más Nagyok Széchényi mellett! mondám magamban.”⁴² Aranka Györgynek írt levelében pedig így jellemzi: „Szécsényi Királyi Commissarius és Fő Ispány volt. Önként resignált. Eggy szent Hazafi. Igen tanúit, igen nyájjas, igen jó ember. Alig szerettem valaha valakit annyira, mint őtet első tekintettel: de rettegtem előtte, olly nagy volt reverentiám, veneratiom. Ha ki őtet látja, hazafiúságát hallja, azonnal hozzá-fog az íráshoz.”⁴³

³⁸ Ua. 165.; BDLEV–FÓRIZS, 2014. 28–29.

³⁹ BDKM–MERÉNYI, 1979. 548.

⁴⁰ OLOFSSON, 1940. 48–62. (Kisről: 63–69.)

⁴¹ Ua. 48.

⁴² KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete*, s. a. r. ORBÁN László, Debreceni Egyetemi, Debrecen, 2009. 514. A *Pályám emlékezete II.* változatában: „Széchényi az Urak-úczáján lakott, 's egyedül lelém. Megzavart látása. Ennyi méltóságot emberben nem találtam. Rá illék igazán: *bonum virum facile crederes, magnum libenter*. Religiósus tisztelettel állék a' valóban nagy férfi előtt; már sok nagy tetteit hallottam.” Ua. 622. L. még OLOFSSON, 1940. 50. A latin idézet Tacitus, *Aggicola* című művében: *Kömmen elhinnéd róla, hogy derék ember, szívesen, hogy nagy*.

⁴³ KAZLEV–VÁCZY, I., 1890. 518–519.; OLOFSSON, 1940. 50.

Kazinczy fogsága utáni (1801-ben szabadul Kufsteinből) időszakra, a 19. század elejére a politikai viszonyok változása is irodalmi kapcsolatuk lassú elhidegülését eredményezi. A széphalmi mester Festeticsekhez és Széchényihez való viszonyát tekintve elmondható, hogy az eszmetörténeti szempontból radikális progressziót egyik főnemes sem vállalta, s ahogy Olofsson írja: *„Széchenyi pedig egész valójában megrendülve meg akart tagadni minden közösséget a mult szabadkőműves kapcsolataival. Csak abban az esetben tett kivételt, amikor ki nyomtatott könyvtárkatalogusainak szétküldéséről volt szó. Kezünkben van Kazinczynek egy 1803 január 24-én Széchényihez írt levele, melyben hivatkozik arra, hogy a gróf »becses könyvtárja' Catalogussát ingyen osztogatja«, de könyvtáraknál nem kapható. Kéri Széchényit, ha »kegyelmeire nem tartja egész érdemtelennek«, ajándékozza meg öt e kötetekkel Eggenberger könyvtár útján. Kérélméhez az okot pedig ily jellegzetes formában adja meg a szép-halmi mester: »Az az Istenség, a' mellynek Excellentziád illy szép áldozatot nyújt, és a mellynek szolgálatjára egész dicső élete szentelve van, nékem is Istenségem; 's e' részben nem vagyok méltatlan hazafiúi felsegíllésére«. Széchenyi azonnal intézkedett, hogy a katalogusok, még pedig finom papírra nyomtatott példányok, eljussanak hozzá.”⁴⁴*

Kazinczy könyvkiadási terveinek megvalósításához nagyon is gondol Széchényire, hiszen kiadandó műveit a főúrnak szeretné ajánlani. Hiába keresi fel azonban Széchényit és Festeticset, egyiknél sem ér el sikert. Olofsson azt írja: a gróf *„annyira nem óhajtja a titkos rendőrség figyelmét magára felhívni, hogy szinte szóba se áll vele kiszabadulása után. Kazinczy egyenlőre csak sejtí a valóságot, de még nem bizonyosodott meg róla.”⁴⁵* Marmontel-kiadásának (*Marmontel szívképző regéji*) pártfogójaként is Széchényit szeretné, de Kis János erről le akarja beszélni, mondván: *„az erkölcsileg szigorú felfogású gróf nem fogja szívesen venni, ha bele kerül abba a regébe, melyben unaloműző mulatságokról, rendetlen életű társaságokról vagy pl. leányrablóról esik szó.”⁴⁶* Minderről, persze, Széchényi mit sem tudott, s egyébként, mint a legtöbb főúr, óvatosan kerülte a Kazinczyval való érintkezést, ahogy Festetics György is.⁴⁷ Tény, hogy a széphalmi vezér nyilatkozatai is egyre ritkábbak lesznek s mind hűvösebbek. Egyelőre még érdeklődik iránta, majd pedig nem tudja tollára venni Széchényi nevét keserű kifakadás nélkül. Már 1805 októberében így ír Sárközy Istvánnak: *„Én az vagyok, a' ki voltam: képzeld, melly keserves ezen érzésekkel azt látni, hogy némelly gyáva fő vagy megváltozott, vagy nem mer a maga alakjában megjelenni. Annál édesbb vala látnom leveledből, hogy Te, szeretett barátom, az vagy, a' kinek illik lenned. Maradj az továbbá is, 's tarts-meg barátságodban.”⁴⁸* Olofsson ennek okát kutatva írja: *„Kazinczy részint br. Izdenczy József államtanácsos fenyegetéseinek, részint pedig annak tulajdonította, hogy a gróf előbbi »freimaurerkodását« [szabadkőművességét] megbánta. Lelkiismeretfurdalásai elől menekült – úgymond egy alkalommal Kultsár Istvánnak – azzal, hogy élete*

⁴⁴ OLOFSSON, 1940. 54. A hivatkozott Kazinczy-levelet közli: VALJAVEC Frigyes, *Magyar írók levelei gróf Széchényi Ferenchez* = Irodalomtörténeti Közlemények (ItK), 1934/4. 391–392.

⁴⁵ Ua. 55.

⁴⁶ Ua. 56.

⁴⁷ Ua. 57.

⁴⁸ KAZLEV-VÁCZY, III., 1892. 443.

*hátralévő részét katolikus vallása és a trón szolgálatának szentelte.*⁴⁹ Kazinczy 1809. január 21-i levelében ezt Dessewffy Józsefnek is megírja („Kultsárnak most kellett volna hallanod némelly szavait, midőn nála voltam. Én őtet nem ismerem, pedig azt hittem, hogy felette ismerem. Gróf Széchényi felől lévén szó, 's én kérdeven, hogy honnan eredhet az ő religiosas gyengesége, azt, úgy magyarázta, hogy Izdenczi reá ijesztett, osztán maga is érzette, hogy ifjabb korában freyma-urerkedett.”), majd szint ugyanezt Sárközynek is megírja (1809. március 8-i levél): „Octoberben Kultsár István Úrral Gróf Sz[échényi] felől beszélvén, ki nekie igen nagy tisztelője, kértem hogy magyarázná-meg előttem, mint történhetek ebben az Úrban olly változások, a' millyeket felőle a' világ emleget. Azt felelte, hogy azon csudálkozni nem lehet; a' veszedelmes időkből Izdenczy Status Consil. Úr azt vetette szemére, hogy vallástalan, hogy kő műves; 's ezek megszepepntették. Képzeled mint esett-le az ajakam illy feleletet hallván.”⁵⁰

Olofsson szerint „félhetett is a gróf Izdenczytól, mert ez fajtát üldöző gyűlöletével az udvarnál és a külföld előtt kimondhatatlan sokat ártott mind az egyeseknek, mind a magyar nemzetnek. Különösen mikor Martinovics lefejezése és a vezető magyar szellemek (Zichy, Ürményi, Haller stb.) eltávolítása után Bécsben korlátlan tekintélyre tett szert.”⁵¹

„Kazinczy ekkor közel járt az igazsághoz” – írja Olofsson, majd így folytatja: „Abban azonban nem volt igaza, mikor különféle rágalommal s ellentétes politikai álláspontja alapján üres dicsőség- és hírvággyal vádolta meg a nemeslelkű grófot. Pedig mindezt megtette. Súlyos rágalmakat hallott különösen Baykor »fiskálistól«, aki egy ideig Festetics Györgynél volt szolgálatban s mind róla, mind pedig Széchényi Ferencről oly dolgokat beszélt, melyek megintgatták Kazinczy bizalmát az ő emberi nagyságukban. Politikai felfogása is állandó ellentétbe hozta az aulikus érzelmű gróffal. Minduntalan szemére vetette, hogy »németizál«, azaz »austriai módon« gondolkozik.”⁵² A gróf iránti haragja és megvetése odáig terjed, hogy a könyvtár-adományozási szándékot is alantasan magyarázza, s azzal vádolja a mecénást, hogy az Udvar protekciója alatt ajándékozta a nemzetnek a könyvtárát. Sőt, a Cserey Farkasnak 1806. október 9-én és

⁴⁹ OLOFSSON, 1940. 57–58. A szerző Váczy János Kazinczy-monográfiájára (*Kazinczy Ferenc és kora, I.*, MTA, Bp., 1915) – és Fraknóira is (FRAKNÓI, 1902. 171.) – hivatkozik, ahol így jellemzi Kazinczy fogsága utáni viszonyát Széchényivel: „Először Széchényi Ferenc és Festetics György grófoknál tesz kísérletet. Széchényi azonban óvakodik a Martinovics-fele mozgalom részesével érintkezni s vele a régi ismeretséget fölújítani. Levelet is csak a könyvtár katalógusával ír hozzá. Régi pártfogói közül a legkiválóbb, aki szoba sem áll vele kiszabadulása után, amit Kazinczy részint a rosszlelkű Izdenczy József államtanácsos fenyegetéseinek, részint annak tulajdonit, hogy a gróf előbbi szabadkőműves voltat keservesen megbánta. Bizonyosan órá cíloz Kazinczy, midőn Sárköz István, Somogy vármegye ekkori főadószedőjének, aki főispánjára, Széchényire, sokszor panaszkodik, elmondja, mily keserves látnia, hogy »némelly gyáva fő vagy megváltozott vagy nem mer a' maga alakjában megjelenni.«” VÁCZY, I., 1915. 589.

⁵⁰ KAZLEV–VÁCZY, VI., 1895. 193.; 280.

⁵¹ OLOFSSON, 1940. 58. Izdenczy József (1724?–1811), bécsi államtanácsos, a magyar ügyek állandó referense. L. STRADA Ferenc, *Izdenczy József az államtanács első magyar tagja* = Gróf Klebelsberg Kunó [!] Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve 10. évf. 54–149.

⁵² Ua. 58. Jegyzetében felsorolja a Kazinczy-levelezésben található adatokat: KAZLEV–VÁCZY, III., 1892. 546.; IV., 1893. 443–445. Még megjegyzi: „Kazinczy maga írja, hogy Baykorral való beszélgetésekor »felnyílt a szeme«”. L. KAZLEV–VÁCZY, 1893. 421–422. „Később maga is észrevette, hogy Baykor a neki nem tetsző emberek teljesen igaztalan erkölcsi megölésétől sem riad vissza.” Uo.

december 27-én írt levelében azt írja: „Ő [ti. Nagy Gábor – megjegyzés tőlem, T. S. A.] azt óhajtotta, hogy a’ monumentum a’ Széchényi Bibliothecájába állítassék. Vallyon mit mondana most, ha Cons. Vay Jóseftól azt hallaná, a’ mit, e’ napokban tőle én hallottam, hogy a’ Széchényi Bibliothecájának már helye sincs, mert azt az épületet, a’ mellyet az Udvar e’ végre rendelt, tőle ismét elvette, úgy hogy most már kéntelen a’ Gróf házat is venni a Bibliothecának. Ezen ugyan örvendek. Nem kellett volna az Udvarnak adni a’ Bibliothecát nem tudom micsoda végből, ’s elkerültük volna, hogy bizonyos munkák megtekinthetetlenekké tétesenek.”⁵³

Tudjuk, hogy a széphalmi mester véleménye 1810 körül már enyhült, s újra dicsérettel adózott a Bibliothecája catalogusait ajándékba küldözgető grófnak. „Az 1812 második fele körülbelül az az idő, amikor teljesen felhagy elfogult helytelen véleményével. Kissé védekezik ugyan, hogy mások is »akkor úgy hitték, hogy az igen nemes szívű Gróf Széchényi Ferencz, Aranygyapjas, és nagy-kereszties tagja a Nápolyi Szent-Januariusi-Rendnek« nem-igazi emberiség, mert mások előtt is »gyanúba hozá magát, hogy Iudex Curiaevá akar tétetni, ha az Ország második méltóságáért háromszáz ezer forintot fog is fizetni.« Mikor megbizonyosodott arról, hogy a valóságban nem így volt, újra felmelegedik a nagy irodalompartoló iránt” – írja Olofsson.⁵⁴ Megjegyzi, hogy „lehiggadva és tisztábban látva azonban igen szépen ír róla Rummy Károly Monumenta Hungarica c. művének II. kötetéhez szóló előszavában.”⁵⁵ Ez levelezésében is megjelenik (a Helmezy Mihályhoz 1815. szeptember 16-án írt levél), ahol közli az előszót [Vorrede zu Prof. Rum is Monumenta Hung. 2ter Band Kazinczy Ferenc, AZ OLVASÓHOZ]), ahol így ír: „Hazafinak is, az örök dicsőségű Széchényinek, ki a’ jót itt is, mint mindenütt a’ hol annak elősegéllésére a’ Haza’ nevében szólíttatik meg, gyámolította. A’ jól-indult dolog menni fog, mert az én barátom nem lesz írásoknak szükében, csak a’ Közönség’ tüze ne lankadjon, csak Gazdagabbaink a’ Kiadó’ érdemeiben osztolni óhajtsanak.”⁵⁶

Láttuk, hogy fogsága után irodalmi/mecénási viszonyuk eléggé mélypontra került, s Kazinczy kezdeti rajongása börtönvevei után ellenségeskedésbe csap, majd a gróf betegségével összefüggően hivatalaitól való megválása, a nemzeti kultúráért való tevékenysége megbékíti a széphalmi mestert, Tudjuk, hogy Horváth

⁵³ KAZLEV–VÁCZY, IV., 1893. 360. A decemberi levélben is Festeticset és Széchényit szapulja: „Halld egy más cselekedetét, melly nem a’ ragyogásszeretetéből, hanem fősvénységéből vagy telhetetlenségéből ered és így nemtelenebb mint amaz. Tudod, hogy Széchényi sógora neki. Egy helyt metális bajaik voltak, vagy inkább csak Festetich akart metális bajt csinálni, hogy beljebb terjeszkedhesen. Megszóllítja a’ Fiscalisát, hogy vesztisen utat ’s a’ Széchényi Tisztjeinek osztogasson ajándékokat, hogy azok így meg lévén nyerve F[estetich] részére, ha hamisságot sejtenek is, elhallgassanak. A’ Fiscalis soká ellenkezett ’s elébe terjesztette hogy mi lesz belőle, ha a’ Sz[échényi] tisztjei közt egy találkozik emberséges ember és a’ dolgot felfedi. Festetich nem hajlott a’ tanács elfogadására. A’ dolog kisült ’s Széchényi egy Lieber Schwager titulusú levelet küldte Festetichnek azon kéressel, hogy Tisztjeit ne rontsa-meg; ’s Festetichet meg nem ütötte a’ guta. Széchényi szeretett volna Tavernicussá lenni. Hogy lehetetlen legyen megtagadni tőle a’ jutalmat, egy fényes tettet akara tenni ’s Bibliothecáját a’ Hazának, de az Udvar protectiója alatt ajándékozta. És még sem lett az!” Ua. 444. L. erről még OLOFSSON, 1940. 58.

⁵⁴ Ua. 60.

⁵⁵ Ua. 61.

⁵⁶ KAZLEV–VÁCZY, XIII., 1903. 351. Olofsson megjegyzi: „A kötet valóban Széchényi Ferenc grófnak van ajánlva, de az előszót maga Rummy Károly írta s egy szó említés sincs róla Kazinczyról.” Ua. 61.

Ádámnak 1789. augusztus 21-én kelt levélben még így ír: „SZÉCSENYI! áldott Hazafi! Be szép gondolat a' Secretariussággal. Haza szülj hús SZÉCSENYI't 's megmutatjuk mit teszünk.”⁵⁷ Tiszteletének visszatérését jelzi a gróf halála után a Tudományos Gyűjtemény 1822. évi III. kötetében megjelent írás: 7. Toldalék a Nagy Széchényi Biographiájához).

7. Toldalék a' Nagy Széchényi Biographiájához.

A' jó és szép tetteket, midőn azoknak szerénysége, a' kik azt el követték, már nem pirúlhat, s a' tekintetekből illő el hiesztelni; egyért a' hála' szent érzéseiből, mert a' jobb ember a' mással-közlött jót magával közlöttnek szereti tekinteni; másodsor azért, mert az olyanok által nemesedik a' szív, 's egyebek hasonló' követésére ébresztetnek; de hazafiúságból is, mert azokkal a' Nemzet' díceskedhetik; legközelebb pedig, mert festik a' kiket ismertetni akarunk. És hogy a' hidegek ne higyjék, hogy a' kis áldozat a' Gazdagoknál említést nem érdemel! A' kis áldozatoknak, az Idvezítő' szent tanítása szerint, olykor nagyobb érdeme lehet, még a' Gazdagoknál is, mint a' nagyoknak. Széchényi szeretett jól tenni, 's nemesen tudta azt. Mi, kik tőle távol

A Tudományos Gyűjtemény írása feltehetően Kazinczy tollából

Ebben „illetett lélekkel szól mind jószívűségéről, irodalom pártolásáról, magyarságáról, mind pedig zene-kedveléséről, német költeményeiről s meleg családiasságában rejtlő »nyájás nagyságáról«”.⁵⁸

Berzsenyi és Kazinczy ismeretségének, irodalmi kapcsolatának bizonyos meghatározója a széphalmi mester 1808. december 23-án kelt, a niklai költő kéziratosa verseiről észrevételeit megíró levele, amelyhez képest néhány évvel előbb már megtörtént Kazinczy meghasonlása Széchényivel, amit többek között pl. a Cserey Farkasnak 1806. december 7-én kelt levele is bizonyít, ahol ezt olvassuk: „Hogy Széchényi nagy ember – volt, az tagadhatatlan. Túlélte magát. Fényért volt nagy, és igazi erő nélkül, de – nagy volt. Ha hivataljairól lemond, azért mond-le, mert Ürményi lett Judex Curiae, mint kevés esztendőkkel Gr. Brunzvik József Tárnok-Mester, és nem ő. Ez őtet akkor is nagyon epesztette.”⁵⁹ Berzsenyi versei között tehát e viszony mélypontján „fedez fel” a Széchényihez (és Festeticshez) szóló verset, verseket, s az előbbinél törlését követeli. Merényi szerint még egy s mélyebb oka lehetett ennek: „*hogy itt sem értette meg Berzsenyi*

⁵⁷ KAZLEV-VÁCZY, I., 1890. 438.

⁵⁸ OLOFSSON, 1940. 61. l. Tudományos Gyűjtemény, 1822/III. 124–125. Az – L. H. G. – aláírás feloldására l. Olofsson magyarázatát: uo.

⁵⁹ KAZLEV-VÁCZY, IV., 1893. 418.

költészetének »nagy tendenciáját«, aki felismerte, hogy akkor – »nemzeti udvar« hiányában – a nagy tettek dicsőítése és hasonlókra való buzdítás volt a reális útja a vezető osztálylelkiismerete felébresztésének és a műveltség – megfelelő intézmények alapítása útján való – fellendítésének.”⁶⁰

Nyilvánvalóan Merényi e megállapításnál a Kazinczy-levelezésben olvasható Eszterházy-óda kapcsán tett Berzsenyi-megjegyzésre utal: „Tekintsd meg azt, kérlek, meg egyszer ezen szempontból, ’s látni fogod, hogy az nem hízelkedés, hanem igen finom ’s alattomos szemrehányás”.⁶¹ Vagyis, hogy tán ezen ódában is ez bújik meg. A Kazinczy által ekkor megrótt Széchényi osztálylelkiismeretét akarja felébreszteni. Meglehet, de láttuk az előzmények felvázolásánál, hogy itt erről nem lehet szó, ugyanis Kazinczy és Széchényi politikai viszonya jóval összetettebb, amiről persze Berzsenyi nem is tud. Széchényi, a korábban a szabdközműveltség felé kacsingató főnemes, a „nemzetietlen”, magát meg sem koronázta uralkodó, II. József tisztviselője, majd a jakobinus szervezkedésben szerepet vállaló, előbb halálra, majd fogságra ítélt Kazinczytól igyekezett magát távol tartani, hiszen hivatalvállalásai már a Szekfű Gyula által *kabineti abszolutizmus*nak nevezett rendszert kiépített s rendőrruralmat működtető I. Ferenc uralmára estek.⁶² Poór János nem véletlenül foglalta össze ezt az időszakot s benne politikumot a *kényszerpályák nemzedékének* működéseként, ahol a *visszavonult és diszkriminált* országról beszél.⁶³ Abban mindeni egyetért, hogy e körülmények között a nemzeti identitás kulturális vetületei erősödtek fel, amit Széchényi is képviselt. Kazinczy verbális támadása, amely főként katolicizmusa és aulikusága erősített fel, fogsága után erős, a 10-es évekre azonban elhalkul s meg is szűnik. Ennek oka a széphalmi mester kulturális szerepének felerősödése (a nyelvújítás), valamint nemzeti fordulata s az udvar iránti lassú lojalitása. Poór János utal viszont könyvében a továbbiakban az *enyhülésre*, valamint az abszolutizmuson esett sebekre, amelyet a francia, illetve a napóleoni háborúk okoztak. Már másutt kifejtettük, hogy nem volt elhanyagolható a nemesi felkelés katonai ténye sem, ugyanakkor a *regnum independens* elismertetése (a nemesség s a magyarság jogai mellett) is felerősödött. A Széchényi által képviselt kulturális irány az alapja a reformkornak is. Mindezt Berzsenyi a Széchényit dicsőítő versével már 1807-ben megalapozta.

A költemény 20. századi értelmezéseiről

Fábián István már másutt általunk alaposabban fontolóra vett tanulmányában (*A konzervatív Berzsenyi*)⁶⁴ a niklai költő világszemléletének konzervativizmusáról

⁶⁰ BDKM–MERÉNYI, 1979. 548.

⁶¹ KAZLEV–VÁCZY, 8., 1898. 328–329.; BDLEV–FÓRIZS, 2014. 188–189.; BDKM–MERÉNYI, 1979. 289.

⁶² HÓMAN Bálint–SZEKFŰ Gyula, *Magyar történet*, V., Bp., 1936. 172–177.

⁶³ L. még: POÓR János, *Kényszerpályák nemzedéke 1795–1815*, Gondolat, Bp., 1988. Szemléletében a Habsburg (és európai) progresszió veszélyeit nem veszi figyelembe, ugyanakkor a nemzeti kontextust figyelmen kívül hagyva gazdasági és politikai „elmaradottság”-ról ír.

⁶⁴ FÁBIÁN István, *A konzervatív Berzsenyi*, Napkelet, 1928. 265–279.

beszél, amely „politikai és irodalmi elveiben domborodik ki leginkább”.⁶⁵ Fábián a Széchényi-óda kapcsán így ír: „Ugyancsak Berzsenyi erkölcs-fogalmának tartalmára következtethetünk Széchényi Ferenchez írt ódájából. Saját érdeke, a vagyonszerzés, »fényes birtokai« nem töltik be Széchényi életét, »terhek alá veti Atlasvállait,« közmunkát vállal. Az önérdek alárendelése a közösség céljainak az erkölcs másik követelménye a férfias szilárdság, önuralom, kitartás mellett. Tehát az erkölcs ugyanolyan életformát követel az egyéntől kicsinyben, mint a közösség életében a konzervatív politika. A politika állandóságának és józanságának az egyéni életben a férfias szilárdság és kitartás, a központi erős kormánynak pedig az önuralom felel meg.”⁶⁶

Az idézet az *egyén* és a *köz/közösség/nemzet* viszonyába helyezve Széchényit önérdeke helyet a köz, a nemzet szolgálatának megszállottja. Mivel érzékelhetően visszalép Kazinczy korai radikalizmusától (még a szabadkőművességtől is) s az állam szolgálatát választja szinte kötelezően (legalábbis időlegesen), még hozzá a Habsburg abszolutizmus árnyékában, így elkülönül mind a kozmopolita, mind pedig a Habsburg progressziótól (ami Magyarország státusának korlátozása, megváltoztatása), vagyis marad a konzervativizmust jelentő *hagyományok* s a kulturális felemelkedés mellett. Berzsenyi nemzeti érzelmeit látva a magyar államiság erényének megtestesülését látja benne, ahogy Merényi jelezte, nem is tudva a kazinczyas önérdek és a gróf latens és nyíltabb konfrontációjáról. A széphalmi mester tehát nemcsak a közte és a gróf között meglévő politikai feszültség, sértődöttség miatt utasítja el a Berzsenyi-verset, hanem (ahogy erre is már utaltunk) Széchényiben nem látja a kozmopolita progressziót, hanem inkább visszalépését rója fel neki.

Horváth János Berzsenyi-könyvében (*Berzsenyi és íróbarátai*) találóan fogalmazza meg a Széchényi-ódában is jelenlévő erény perszónifikációs lehetőségét. Így ír: „Elvont fogalmak perszónifikációi voltak amaz erők: most élő megszemélyesítőit dicsőíti az erkölcsnek: a halhatatlanságot a halandó emberben. [...] E fölmelegedés az, melyet épp a »személyi« ódákra értve minősíthetünk Négyesyvel méltán az »erkölcsi hevület fenségé«-nek.”⁶⁷ a Négyesy-idézet a Beöthy Zsolt által szerkesztett *A magyar irodalom története* I. kötete az általa írt Berzsenyi-fejezetben található (az *Első versei* címszónál), ahol a következőket írja: „Bármennyit változtatta is Berzsenyi később e műveit, de alapeszméjük és jellemök érintetlenül maradt s az erkölcsi hevület fensége első foganásuktól bennök volt.”⁶⁸

Berzsenyi tehát e versben (s kora jeles férfiút megszólító költeményeiben) a virtus perszónifikációit (megjelenítőit), megtestesítőit kereste s találta meg nemzeti hősként. Az erény magasztossága repítette e versét is ódai magasságokba, ezzel kilépve az *adplaususok* szokott versvilágából.

⁶⁵ Ua. 265. Berzsenyi konzervativizmusát e munka előzményében („A’ ki széppel köti össze a jót”. *A romanizáció és a horatianizmus Berzsenyi Dániel költeményeiben* I. Juhász Gyula Felsőoktatási, Szeged, 2022. 510–518.).

⁶⁶ FÁBIÁN, 1928. 268.

⁶⁷ HORVÁTH, 1960. 86.

⁶⁸ BEÖTHY Zsolt, szerk., *A magyar irodalom története a legrégebbi időktől Kisfaludy Károly fellépéig*, I., második kiadás, Athenaeum, Bp., 1899. 779–780. Merényi ezt emeli ki Horváth megállapításaként (itt az oldalszám-hivatkozás sem jó): BDKM–MERÉNYI, 1979. 549.

Tudjuk, hogy Merényi Oszkár 1966-ban megjelent Berzsenyi-monográfiájában a kor *osztályszemléletét* finoman félretéve, a feudális nagyok dicsőítése mögött a látszatot sejtetve jellemzi a verset. Úgy véli, a nemzetért érzett felelősség érvényesül a Széchényihez, Festeticshez, vagy éppen a Görög Demeterhez írt ódában. „A Gróf Széchényi Ferenchez írt versben Berzsenyi a nemzet vezetésének, a kormányzásnak tisztaságát követeli, és a fejlődő kultúra iránti elismerés, rajongás mellett, a fejlődésért való aggodást is kifejezésre juttatja. A költőt öröm és lelkesedés fogja el minden jelenségre, amely a nemzet élniakarását dokumentálja” – írja Merényi.⁶⁹ Berzsenyiesnek véli, hogy költészetével a nemes-polgár ideáját rajzolja meg e versben (is), a kultúra, a nyelv eszményeit, a jövőért való felelősséget a kor történelmi-rendi határai között.⁷⁰ Úgy véljük (ahogy már másutt jeleztük), a nemzeti erények és sajátosságok közé a magyarság könyvtárának eszményét is beemelve. Gyakorlatilag ezt fogalmazza meg a következőkben: „E magasrendű eszmék tükröződnek az óda lírai hősének lelkében. Amin ekkor az életben egy nemzedék fáradozik: a nemzeti lét biztonságának problémája, a kultúra fejlesztése, a nemzet erkölcsi újjászületése (de még nem a társadalmi átalakulása): azt foglalja össze Berzsenyi e költői szintézisben. A kormányzás önzetlen tisztasága, a kultúra virágzása, a nyelvnek mint a hazafiság eszközének féltése: a kor »lelkéből lelkezett« kérdések, amelyekben a költő itt is állást foglal.”⁷¹

Merényinek a versről írott gondolatai visszaadják Berzsenyi törekvését. II. József halála, az 1790 után létrejövő, majd I. Ferenc alatt meg is torpanó nemzeti eszmény keresése és megteremtése, amely a hadi- és tudáserénnyel függ össze.

Rövid összegzésként

Berzsenyi költeményének helyét Széchényi Ferenc szabadkőművességének és katolikus megújulásának, vagyis konzervatív fordulatának közé tehetjük. Kazinczy levelezésében már utaltunk a széphalmi mester neheztelésére, ami Széchényi elveit és politikai nézeteit illeti. A szakirodalom szerint (Merényi) Berzsenyi nem tudott erről az ellentétéről, a gróf korábbi nézeteiről már csak Kazinczy miatt is hallhatott. Eszményei alakulásában szerepet játszott a józsefi politika, amely beleszámít az általa emlegetett „harminc szerencsétlen esztendő”-be, amikor Habsburg-ellenessége az uralkodóház *lecseréléséig* ment, amit később *csínytevésként* értékelt.⁷² Megjegyzendő, hogy bár Kazinczy a nyilvánosságnak szánt irataiban magasztalta a császárt, felvilágosultságát viszont *pajzán hadnagyocskai felvilágosodásnak* nevezte.⁷³

⁶⁹ MERÉNYI, 1966. 196.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Ua. 186–187.

⁷² L. MISKOLCZY Ambrus, *Széchényi Ferenc a szabadkőművesség erénykultuszától a katolikus megújulásig*, Universitas, Bp., 2019. 13. Ő maga Hompesch bárón keresztül a weimari hereget akarta rávenni, hogy foglalja el a magyar trónt. Miskolczy összefoglalója Széchényi eszményeit és törekvéseit veszi számba. Többek között a jozefinizmushoz való viszonyát, szabadkőművességét, könyvtárlapítását, alkotmánytervező és -védő törekvéseit, katolikus megújulásának mecénási tevékenységét. Eszményei meghatározásánál e munkára támaszkodtunk.

⁷³ Ua. 15.

Ennek oka valószínűen egy erősebb titkos mozgalom, a szabadkőművesség volt, amelynek soraiban Széchényit is megtaláljuk.⁷⁴ (Ne feledjük: titkára Hajnóczy József volt.) Az ettől való elhatárolódás váltja ki később Kazinczy legnagyobb ellenszenvét, ugyanis a felvilágosodás szakralizálását elvégző mozgalom, amely az emberbarát univerzalizitást hirdette. Egyesíteni akarta *hungarus patriotizmust* a nemzeti különbségeken felülemelkedő egyetemességgel. Csakhogy Széchényi hazafiassága a pszeudojoezefinizmustól az antijoezefinizmusig vezette: 1784-ben már szembefordult József rendszerével s felszólalása alapján Sopron vármegye már a koronázást követelte. Széchényit könyvtár-alapítási terve a magyarságeszmény felé terelte. Persze, a politika kereke is fordult: József, Lipót, majd I. Ferenc politikai dimenzióival kellett számolni, miközben véresen leszámoltak a jakobinus összeesküvéssel (1795).

Irodalom

- BERZSENYI Dániel *levelezése*, s. a. r. FÓRIZS Gergely, Editio Princeps, Bp., 2014. (BDLEV–FÓRIZS, 2014.)
- BERZSENYI Dániel *költői művei*, s. a. r. MERÉNYI Oszkár, Akadémiai, Bp., 1979. (BDKM–MERÉNYI, 1979.)
- FÁBIÁN István: *A konzervatív Berzsényi*, Napkelet, 1928. 265–279.
- FRAKNÓI Vilmos: *Gróf Széchényi Ferenc*, MTA, 1902. (FRAKNÓI, 1902.)
- FRAKNÓI Vilmos: *Gróf Széchényi Ferenc*, Osiris Bp., 2002. (FRAKNÓI, 2002.)
- KAZINCZY Ferenc: *Pályám emlékezete*, s. a. r. ORBÁN László, Debreceni Egyetemi, Debrecen, 2009.
- KAZLEV–VÁCZY–KAZINCZY *Ferenc összes művei, levelezés, 1–22.*, közzeteszi VÁCZY János (23. kötet: HARSÁNYI István), MTA, Bp., 1890–1927.
- HORVÁTH János, *Berzsényi és íróbarátai*, Akadémiai, Bp., 1960. (HORVÁTH, 1960.)
- HÓMAN Bálint–SZEKFŰ Gyula, *Magyar történet, V.*, Bp., 1936.
- KOLLÁNYI Ferenc: *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára 1802–1902, I–II.*, Budapest, 1905.
- KÖKÉNYESI Zsolt: „A nemesi erények műhelye”. *A Collegium Theresianum mint lovagi akadémia* = Hadtörténelmi Közlemények, 2013/1. 134–148.
- MERÉNYI Oszkár, *Berzsényi Dániel*, Akadémiai, Bp., 1966. (MERÉNYI, 1966.)
- MISKOLCZY Ambrus: *Széchényi Ferenc a szabadkőművesség erénykultuszától a katolikus megújulásig*, Universitas, Bp., 2019.
- OLOFSSON Placid: *Széchényi Ferenc irodalom pártolása*, Pannonhalma, 1940. (OLOFSSON, 1940.)
- POÓR János: *Kényszerpályák nemzedéke 1795–1815*, Gondolat, Bp., 1988.
- STRADA Ferenc: *Izdenczy József az államtanács első magyar tagja*. In: Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve 10. évf. 54–149.

⁷⁴ Részletesen l., ua. 21–37.

- SZÖRÉNYI László: *Palma Ferenc Károly történetírói munkássága*. In: UÓ., *Studia Hungarolatina. Tanulmányok a régi magyar és neolatin irodalomról*, Kortárs, 1999. 158–168.
- TÓTH Gergely: *Ex-jezsuiták. Önkép, önreprezentáció és a rend 1773. évi megszüntetésének emléke Palma Károly Ferenc, Pray György és Katona István történeti munkáiban*. In: FORGÓ András–GÓZSY Zoltán, szerk., *Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 18. században*, Meta, Pécs, 2019. 411–426.
- TÓTH Sándor Attila: *„A’ ki széppel köti öszve a jót”. A romanizáció és a horatianizmus Berzsenyi Dániel költeményeiben I.* Juhász Gyula Felsőoktatási, Szeged, 2022.
- VALJAVEC Frigyes: *Magyar írók levelei gróf Széchenyi Ferenchez*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények (ItK)*, 1934/4. 391–392.

Abstract

A könyvtáralapító Széchenyi Ferenc fontos verstémája Berzsenyi kora hőseit, főurait említő költeményeinek. A vers átfogóbb értelmezéséhez szükséges főbb életrajzi adatainak áttekintése, valamint az óda Kazinczy-féle fogadtatása. Írásunkban jelen keretek között még a költemény 20. századi értelmezéseit tekintjük át, igyekezve a választott témaköröket képekkel és korabeli dokumentumokkal is illusztrálni.

The library founder Ferenc Széchenyi is an important theme of his poems mentioning the heroes and lords of Berzsenyi's time. An overview of the main biographical data necessary for a more comprehensive interpretation of the poem, as well as Kazinczy's reception of the ode. In our article, within the current framework, we also review the 20th century interpretations of the poem, trying to illustrate the chosen topics with pictures and contemporary documents.